

UOT 373.3:78.07

Səidə Zahid qızı Həsənova
baş müəllim

Gəncə Dövlət Universiteti
AZ 2001, Gəncə ş., Heydər Əliyev pr. 429
E-mail: saida_nika@yahoo.com

MƏKTƏBLİLƏRİN MUSİQİ TƏRBIYƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ UŞAQ MAHNILARINDAN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: Azərbaycan, musiqi, tərbiyə, məktəblilər, bəstəkar, mahnı

Zəngin tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olan Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq mahnıları məktəblilərin mənəvi, estetik, əxlaqi, ekoloji, fiziki tərbiyəsində, əqli inkişafına müsbət təsir göstərir, bədii zövqün formalaşmasına imkan yaradır. Bu mənada məktəblilərin musiqi tərbiyəsində Azərbaycan bəstəkarlarının mahnılarından məqsədyönlü şəkildə istifadə edilməsi aktualıq kəsb edən məsələlərdəndir.

С.З.Гасанова

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕТСКИХ ПЕСЕН АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ В МУЗЫКАЛЬНОМ ВОСПИТАНИИ ШКОЛЬНИКОВ

Ключевые слова: Азербайджан, музыка, воспитание, школьники, композитор, песня

Детские песни азербайджанских композиторов, написанные в лучших традициях народной музыки, обладают большими педагогическими возможностями, которые будучи правильно использованы на уроках музыки в общеобразовательной школе, выступают как важное средство музыкально-эстетического воспитания школьников.

THE SIGNIFICANCE OF THE USE OF CHILDREN'S SONGS BY AZERBAIJANI COMPOSERS IN THE MUSICAL EDUCATION OF SCHOOL CHILDREN

Key words: Azerbaijan, music, education, pupils, composer, song

Children's songs of Azerbaijan composers, written in the best traditions of folk music, have great pedagogical capabilities, which, being correctly used in music lessons in a general education school, act as an important means of musical and aesthetic education of schoolchildren.

Azərbaycanda musiqi tədrisi və eləcə də musiqi tərbiyəsi sahəsində aparılan tədqiqatlarla tanışlıq göstərir ki, bunların hər birinin öz tədqiqat predmeti olsa da, məktəblilərin musiqi tərbiyəsi və musiqi inkişafında Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq mahnılarının çox böyük rol oynadığı qeyd edilmişdir.

Mahnı – vokal musiqinin ən geniş yayılmış janrıdır. Xalq mahnılarında müxtəlif xalqların öz ənənələri və tarixi kökləri ilə bağlı olan obrazların xüsusiyyəti özünü biruzə verir. Təsadüfi deyil ki, bütün böyük bəstəkarlar öz yaradıcılığında xalq mahnılarına mühüm amil kimi yanaşmış və bunu milli musiqinin inkişafında mühüm amil kimi saymışlar [1, s.109].

Dahi Azərbaycan bəstəkarı Ü.Hacıbəylinin fikrincə, musiqi insanlara həm estetik, həm də emosional bədii tərbiyəvi təsir göstərir. Bunun üçün bəstəkarın musiqi əsərinə əsas tələbi bu sənətin aydın olmasıdır. Yəni xalqın estetik tərbiyəsi işində musiqi əsəri ona aydın olanda, onu başa düşüb dərk edəndə o, öz rolunu yerinə yetirə bilər. Bununla əlaqədar bəstəkar belə yazırdı: “Xalqın zövqü sağlam zövqdür, xalq bəstəkar qarşısında çox yüksək tələblər qoyur” [2, s.244].

Görkəmli Azərbaycan bəstəkarı S.Rüstəmovun dediyi kimi, “...musiqi insan qəlbinin dilidir. Bu, əhval-ruhiyyədir, hissiyatlar aləmidir; bu, səslərdə həyatı hissələrin təsviridir” [3, s.45]. Musiqi böyük emosional təsir qüvvəsinə malik olduğundan böyük tərbiyəvi potensiala malikdir.

Müasir uşaqların fikirləri, duyğuları, düşüncələri, həyata baxışları, zövqləri fərqlidir. Təbii ki, müasir uşağın zövqünü, düşüncəsini, maraqlarını cəlb etmək üçün onların ruhuna uyğun mahnılar öyrədilməlidir.

Pedaqoji təcrübə göstərir ki, müasir uşaqlar əvvəlki dövrdə yaranan uşaq mahnılarına bir o qədər də maraq göstərmirlər. Belə olduğu halda musiqi müəllimi Venn diaqramı, Insert, BİBÖ kimi müasir təlim metodlarından, qruplarla və cütlərlə iş formalarından, noutbukdan, proyektordan və s. istifadə edərkən məktəblilərin marağını həmin mahnılara cəlb etməlidir. Bundan başqa müasir dövrdə uşaq mahnılarının radio və televiziyada, internetdə, sosial şəbəkədə geniş təqdim

olmasına böyük ehtiyac var. Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq mahnılarının təbliği və təşviqinə təlim-tərbiyə prosesində daha geniş yer verilməlidir.

Üzeyir Hacıbəyli, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Qəmbər Hüseynli, Hökümə Nəcəfova, Ağabacı Rzayeva, Soltan Hacıbəyov, Səid Rüstəmov, Tofiq Quliyev, Musa Mirzəyev, Vasif Adıgözəlov və digər görkəmli Azərbaycan bəstəkarlarının müxtəlif yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulan mahnıları bütün dövrlər üçün aktualdır.

Azərbaycan bəstəkarlarının keçmiş sovet məkanında yaranmış, gözəl melodiya və zəngin ritmlərə malik uşaq mahnılarının bəzi hallarda sözlərinin dəyişdirilərək, müasir dövrə uyğun poetik mətnlə tədris prosesində istifadə edilməsi məqsədəuyğundur.

Pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi və təhlili göstərir ki, “Günəş olaram mən də” (musiqisi H.Nəcəfovanın, sözləri X.Əlibəylinindir), “Oynaq topum” (musiqisi S.Hacıbəyovun, sözləri M.Seyidzadəninindir), “Cüdələrim” (musiqisi Q.Hüseynlinin, sözləri T.Mütəllibovundur), “Qatar” (musiqisi F.Əmirovun, sözləri Z.Cabbarzadəninindir), “Qızıl payız” (musiqisi S.Rüstəmovun, sözləri M.Seyidzadəninindir) və s. bu kimi mahnılar məktəbəqədər yaşlı uşaqların, kiçikyaşlı məktəblilərin böyük həvəslə ifa etdikləri musiqi nümunələrindəndir.

“Musiqi”dən məktəb dərslərinə daxil olan “Azərbaycan” (musiqisi S.Rüstəmovun, sözləri S.Vurğunundur), “Qarabağ” (musiqisi C.Cahangirovun, sözləri R.Zəkanındır), “Odlar ölkəsi” (musiqisi F.Əmirovun, sözləri T.Elçinindir), “Mübarək” (musiqisi Ə.Cavanşirovun, sözləri H.Ziyanındır), “Dostluq mahnısı” (musiqisi T.Quliyevin, sözləri Ə.Əlibəylinindir), “Azərbaycan” (musiqisi M.Maqomayevin, sözləri N.Xəzrinindir) və s. bu kimi mahnılar yuxarı sinif şagirdləri tərəfindən maraqla öyrənilir.

Məlum olduğu kimi, uşaqlarla aparılan tərbiyə işi əsasən kiçik yaşlardan başlanır. Bu işin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gəlməkdən ötrü Azərbaycan bəstəkarlarının mahnılarından istifadə etməklə repertuarın düzgün seçilməsinə xüsusi diqqət göstərilməlidir. Professor S.Qurbanliyeva “Şəxsiyyət və musiqi” adlı kitabında haqlı olaraq qeyd edir ki, “Şagirdlər ideyaca sönük, bayağı musiqidən qorunmalıdırlar. Onlar elə musiqi əsərləri ilə tanış edilməlidirlər ki, yüksək bədii zövq və nəəcib insani sifətlər aşılamağa qadir olsun” [4, s.129].

Ümumtəhsil məktəbləri üçün eksperimental musiqi proqramlarının, dərslərin müəllifi, məktəblilərin musiqi tərbiyəsi və musiqi inkişafının səmərəli təşkilində xüsusi xidmətləri olan professor O.Rəcəbov “Ümumtəhsil məktəblərində musiqi tədrisi və tərbiyəsi metodikası” adlı kitabında düzgün olaraq göstərir ki, repertuarı ele seçmək lazımdır ki, hər bir yeni əsər sinfin xor kollektivinə bu və ya digər oxumaq, musiqi qavrama vərdişləri aşılamaq imkanı versin, xor ifaçılığının cətinliklərini aradan qaldırmağa kömək etsin [5].

Musiqi əsərlərinin seçilməsində əsasən üç prinsip gözlənilməlidir - bədii-cəlbedici, pedaqoji cəhətdən məqsədə uyğun olmalı və müəyyən tərbiyəedici funksiya daşımalıdır [5, s.3].

Məktəb mahnı repertuarının düzgün müəyyənləşdirilməsi məktəblilərin musiqi ifaçılıq prosesində fəal iştirakını şərtləndirən əsas amillərdəndir. Əgər mahnı uşaqların xoşuna gəlsə, o zaman onlar böyük həvəslə, həyacanla bu musiqi fəaliyyəti prosesində iştirak edirlər.

Mahnı öyrədilməsi zamanı mənimsənilmiş bacarıqlar praktik əhəmiyyəti baxımından şagirdlərdə musiqi mədəniyyətinin formalaşmasında həlledici rol oynayır.

Uşaqların yaş xüsusiyyətinə uyğun olaraq aşağı siniflərdə sadə mahnılar, yuxarı siniflərdə isə səs həcmi (diapazonu) geniş olan mahnılar öyrədilir. Daha doğrusu, musiqi janrları vasitəsilə musiqi elementar şəkildə başlayaraq ildən-ildə mürəkkəbləşdirilir, bir səsli mahnılardan çox səsli mahnılara, sadə quruluşlu musiqidən mürəkkəb quruluşlu musiqi havalarına doğru gedilir. Bu yolla məktəblilər tədricən musiqinin sirli aləminə daxil olur, daha mürəkkəb janrlarda olan musiqi əsərini qavramaq üçün zəruri bilik, vərdiş və bacarıqlara yiyələnirlər [4].

Musiqi təlimi prosesində istinad edilən müxtəlif janrlara aid edilən nümunələr şagird şəxsiyyətinin idraki, psixomotor cəhətdən inkişafına, mənəvi-emosional cəhətdən zənginləşməsinə zəmin yaradır.

Məktəblilərdə Azərbaycan bəstəkarlarının mahnılarına meyl və marağın yaradılmasında hər şeydən əvvəl bir sıra pedaqoji və psixoloji məsələlərin dərstdə nəzərə alınması zəruridir. Müasir dövrdə məktəbdə pedaqoji prosesin təşkilində pedaqoji prosesin tamlığı (təlimin öyrədici, inkişafetdirici, tərbiyəedici xarakterinin təmin olunması); təlimdə bərabər imkanların yaradılması (bütün şagirdlərə eyni təlim şəraitinin yaradılması); şagirdyönümlülük (tədris prosesinin şagirdin maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, potensial imkanlarının inkişafına yönəldilməsi); inkişafyönümlülük (şagirdlərin idraki fəallığının izlənilib təhlil olunması, inkişaf səviyyəsinin tənzimlənməsi); fəaliyyətin stimullaşdırılması (şagirdlərin daha uğurlu təlim nəticələrinə istiqamətləndirilməsi və həvəsləndirilməsi); dəstəkləyici mühitin yaradılması kimi prinsiplər nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycan bəstəkarlarının bir çox uşaq mahnıları ümumtəhsil məktəbləri üçün musiqi dərslərinə daxil edilmişdir: musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri T.Elçinin "Gözəl Vətən" [7, s.7], musiqisi O.Rəcəbovun, sözləri Ə.Ağayevin "İkincilər biz" [8, s.7], musiqisi A.Rzayevanın, sözləri T.Mütəllibovun "Şən yolka" [8, s.28], musiqisi F.Əmirovun, sözləri Z.Cabbarzadənin "Qatar" [8.s.32], musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri S.Zərdablının "İdman" [8, s.17], musiqisi Q.Hüseynlinin, sözləri T.Mütəllibovun "Cücələrim" [8, s.11], musiqisi S.Rüstəmovun, sözləri M.Seyidzadənin "Xəzər" [9, s.7], musiqisi F.Əmirovun, sözləri Z.Cabbarzadənin "Bahar gəlir" [9, s.48], musiqisi T.Quliyevin, sözləri R.Hüseynovun "Vətən marşı" [10.s.55], musiqisi S.Rüstəmovun, sözləri S.Vurğunun "Yaşa, Azərbaycan" [11, s.14], musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri T.Elçinin "Tapın görək" [11, s.24], musiqisi R.Hacıyevin, sözləri Ə.Əlibəylinin

"Azərbaycanım" [12, s.19], musiqisi O.Zülfüqarovun, sözləri H.Ziyanın "Əzizsən, Vətən" [12, s.45], musiqisi A.Rzayevanın, sözləri H.Ziyanın "Bakı metrosu" [12, s.45], musiqisi M.Mirzəyevin, sözləri H.Ziyanın "Yeni il" [13, s.34] və s. mahnılar mövzu və janr baxımından rəngarəng əsərlərdir.

Dərslərdə öyrədiləcək, dinlənəcək mahnıların müəllifləri, musiqi nümunələrinin xarakteri, ölçüsü, ladları haqqında da qısa məlumatların verilməsi məktəblilərin nəzəri biliklərinin zənginləşməsinə səbəb olur.

"Musiqi"dən məktəb dərsləri ilə tanışlıq göstərir ki, məktəb mahnı repertuarı kifayət qədər zəngindir və ondan məqsədyönlü şəkildə istifadə olunması musiqi müəllimlərinin qarşısında duran başlıca vəzifələrdəndir.

Məktəb mahnı repertuarından səmərəli istifadə olunması üçün musiqi fənnini tədris edən müəllim aşağıdakı vərdişlərə malik olmalıdır:

1. Ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan "Musiqi" fənnindən program və dərslərin vokal-xor repertuarını mənimsəməli;
2. Şagirdlərin oxuma fəaliyyətinin idarəedilməsi vərdişlərinə malik olmalı;
3. Məktəb vokal-xor repertuarına daxil olan əsərlərin musiqi-nəzəri, metodiki cəhətdən təhlil etməyi bacarmalı.

Bu məqsədlə əməkdaşı olduğum Gəncə Dövlət Universitetində "Musiqi müəllimliyi" ixtisası üzrə kadr hazırlığında "Məktəb mahnı repertuarı" fənninin tədrisi bu baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məktəb mahnı repertuarının hərtərəfli mənimsənilməsi musiqi müəllimi üçün ən zəruri keyfiyyətlərdəndir.

Təlim-tərbiyə, tədris zamanı müasir musiqi təlim prinsiplərinin gözlənilməsi, öyrədiləcək materialın əvvəlcədən planlaşdırılmış sistem üzrə tədrisi olduqca vacibdir. Hər bir dərslərin planı əvvəlcədən tərtib edilməli, müəllimin seçdikləri musiqi nümunələri yüksək bədii səviyyəyə, təlim-tərbiyə məsələlərinə, uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə və qavrama qabiliyyətlərinə uyğun olmalıdır.

Milli Ordumuza, Vətənə həsr olunmuş Azərbaycan bəstəkarlarının mahnılarından istifadə etmək, şeirlər, mahnılar, rəsm müsabiqələri keçirməklə yanaşı ekskursiyaların, görüşlərin təşkili məktəblilərdə vətəndaşlıq qururu, tolerantlıq, milli-mənəvi dəyərlərə hörmət hissi aşılayır ki, bu da onların möhkəm xarakterli, savadlı, bilikli, yüksək əqidəli, doğma Vətənin əsl müdafiəçisi kimi yetişmələrini təmin edir. Ü.Hacıbəylinin "Bayram günü" (söz. M.Seyidzadənin), S.Ələsgərovun "Məktəblilər mahnısı" (söz. G.Fəzlinindir), S.Rüstəmovun "Xəzər" (söz. M.Seyidzadənin), O.Zülfüqarovun "Gözəl Vətən" (söz. T.Elçinindir) və s. bu kimi mahnılar vasitəsilə məktəblilərdə vətənpərvərlik hissləri formalaşır.

Musiqi dərslərinin sinifdənənar işlərlə əlaqələndirilməsi məktəblilərin dərstdə mənimsədikləri bacarıq və vərdişlərin möhkəmlənməsinə, qabiliyyətlərinin inkişafına və biliklərinin genişlənməsinə, dərinləşməsinə şərait yaradır, onların estetik tərbiyəsini daha da zənginləşdirir və inkişaf etdirir.

Ümumiyyətlə, mahnı oxuma prosesi uşaqlara bir çox üstünlük verir:

uşaqlara duyğu və hisslərini ifadə etməyə kömək edir, gündəlik həyatın həyəcanı və stresləri ilə mübarizə aparır, yaddaş, diqqət və konsentrasiyanı inkişaf etdirir, söz lüğətini artırır və zənginləşdirir, uşaqların vokal, eşitmə qabiliyyətlərini və bacarıqlarını inkişaf etdirir, uşaqların şifahi ünsiyyətini dəstəkləyir.

Azərbaycan bəstəkarların mahnıları məktəblilərin mənəvi aləminin zənginləşməsinə, dünyagörüşünün formalaşmasına böyük təsir göstərir, uşaqların musiqi zövqünün formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Beləliklə, Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında uşaqlar üçün yazılmış mahnılar geniş yer tutur. Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq mahnılarının mövzusu çox rəngarəngdir. Azərbaycan xalq musiqisinin intonasiya xüsusiyyətlərindən istifadə bəstəkarlara milli musiqi obrazının yaradılmasına imkan verir və bu cəhət mahnıların məktəblilərə emosional təsir gücünü daha da artırır.

Azərbaycan bəstəkarlarının Vətən və doğma yurdun gösəllikləri haqqında, tarixi günlər, sülh haqqında, dostluq, qəhrəmanlıq, əmək, idman mövzusunda mahnılarından uşaqların musiqi tərbiyəsi və musiqi inkişafında musiqi təliminin əsas prinsiplərinə (tərbiyəedici təlim, müvafiqlik, ardıcılıq və s.) uyğun istifadə edilməsi məktəblilərin nəinki musiqi-estetik, həmçinin, əxlaqi-mənəvi, əmək, fiziki, ekoloji tərbiyəsinə, əqli inkişafına xidmət edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Dadaşova M. Musiqi müəlliminin hazırlığının metodikası (dərs vəsaiti). Bakı, Zaman-3, 2010.- 255s.
2. Hacıbəyov Ü. Əsərləri. Dörd cildə. II cild. Bakı, Azərb.EA nəşri, 1965.- 412 s.
3. Məmmədova İ. Musiqi pedaqogikası. Bakı, Beynəlxalq universitet nəşriyyatı və poliqrafiya mərkəzi, 2009.-214s.
4. Qurbanəliyeva S. Şəxsiyyət və musiqi. Bakı, Adiloğlu, 2010.-160s.
5. Rəcəbov O. Ümumtəhsil məktəblərində musiqi tədrisi və tərbiyəsi metodikası. Bakı, Mütərcim, 2010.- 131s.
6. Rəcəbov O., Məmmədova G. Pedaqoji təmayüllü orta ixtisas və ali məktəblərdə musiqi tədrisinin metodikası. Bakı, Şirvanəşr, 2009.-202s.
7. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyevə Z. "Musiqi" Ümumtəhsil məktəblərinin 1-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, Şərq-Qərb, 2020.- 81s.
8. Rəcəbov O., Kazımov N., Rəcəbova N. "Musiqi" Ümumtəhsil məktəblərinin 2-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya, 2018.-56s.
9. Rəcəbov O., Kazımov N., İmanova O. "Musiqi" Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün dərslik. Bakı, Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya, 2018. - 63s.
10. Rəcəbov O., Kazımov N., İmanova O. "Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün "Musiqi" dərsliyi". Bakı, Aspoliqraf LTD. 2016. -71s.

11. Rəcəbov O., Kazımov N., Axundova Y., İmanova O. "Musiqi" Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya, 2014.- 79s.
12. Rəcəbov O., Kazımov N., Axundova Y., İmanova O. "Musiqi" Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün dərslik. Bakı, Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya, 2018.- 95s.
13. Rəcəbov O., Kazımov N., İmanova O. "Musiqi" Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya, 2018.- 95s.
14. Rəcəbov O., Kazımov N., Babayeva A. "Musiqi" Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, Aspoliqraf LTD, 2019.- 96s.
15. Rəcəbov O., Kazımov N., Qasımov R. "Musiqi" Ümumtəhsil məktəblərinin 9-cu sinfi üçün dərslik. Bakı, Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya, 2016.- 128s.

Saytoqrafiya

16. Musiqi dünyası" elektron jurnalı. <http://www.musiqi-dunya.az>
17. "Harmony" musiqi kulturoloji beynəlxalq elektron jurnal. <http://harmony.musiqi-dunya.az>

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 19.07.2021
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 21.07.2021
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 08.10.2021
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
psixologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qızxanım Qəhrəmanova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.